

A nagykunsági tanyavilág rendszerváltás utáni társadalmi-gazdasági helyzete

**Debreceni Egyetem
doktori értekezés tézisei**

Molnár Melinda

Debreceni Egyetem, Természettudományi Kar
Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék

Debrecen, 2001

1. Előzmények, célkitűzések

A politikai rendszerváltás 1989-ben sorsforduló volt a tanyák életében is. A föld egyéni tulajdonba került, ami nem egyszerűen csak az egyéni vállalkozást tette lehetővé a mezőgazdasági szektorban, hanem lehetőséget teremtett a *tanyák* újjáéledésére is. Kezdeményezések sora született a tanyák megújulására a nagykun településeken (*Karcagon, Kisújszálláson, Kunhegyesen, Kunmadarason, Kunszentmártonban és Túrkevéen*) is. A tervek sikere azonban azon is múlik, hogy mennyire jól célozzák meg a helyi társadalmat, mennyire illeszkednek az adott térség gazdasági karakteréhez. A nagykun tanyák jelenlegi társadalmi-gazdasági helyzetének vizsgálatakor mindenekelőtt ezt tartottam szem előtt.

A Nagykun tanyavilágának kutatása során egy történetileg összetartozó település csoportot vizsgáltam, amiből az is következett, hogy a jelen jelegzetességeinek feltárása során annak történeti előzményeit is figyelembe vettem. Így született meg ebben az értekezésben, történeti háttérbe ágyazottan a Nagykun tanyavilágának társadalmi, gazdasági viszonyait bemutató leírása az alábbi szempontok alapján:

- *A tanyatulajdonosok tanyaszerzése*
- *A "tanyások" társadalma*
- *A tanyatulajdonosok térkapcsolatai*
- *A nagykun tanyák állapota*
- *Gazdálkodás a nagykun tanyákon*
- *A nagykun tanyák tulajdonosainak jövőképe*

2. Alkalmazott módszerek

A mai nagykun tanyák *fejlődésének, előzményeinek* kutatása során a vizsgált térséggel kapcsolatban publikált földrajzi, néprajzi, történeti, illetve szociológiai eredményeket, valamint a témához és helyszínekhez kapcsolódó levéltári dokumentumokat tanulmányoztam át. A *jelenlegi nagykun tanyák* társadalmi-gazdasági helyzetét kérdőívvel és interjúkkal tártam fel.

2.1. A kérdőív készítése

A tanulmány alapját képező kérdőív tartalmának összeállításában felhasználtam az 1995-ben készült a *karcagi* tanyavilágot bemutató diplomadolgozatot, illetve az ahhoz felhasznált kérdőívet és a belőle származó tapasztalataimat. A nagykun tanyák jelenlegi helyzetét vizsgáló kérdőív készítését megelőzően interjúkat készítettem a hat nagykun településen az önkormányzatok illetékeseivel. Innen kaptam az információimat az adott településen érvényes külterületi rendezési tervekről, mely információk szintén beépültek a kérdőívbe. Ugyancsak a kérdőív készítését megelőző munka volt a CD-jogtárból a tárgyhoz tartozó rendszerváltás után is hatályos külterületi lakott helyekkel és a földtulajon(szerzés) kérdéssel kapcsolatos jogszabályok áttanulmányozása.

2.2. A kérdőív helyszíneinek kiválasztása

A hat nagykun település tanyatulajdonosainak összegyűjtése az illetékes földhivatalok "*tanya*" címszó alatti adatbázisából történt. Az így kigyűjtött tanyák közül csak a *magántulajdonúakat* vizsgáltam. A helyrajzi szám szerint kigyűjtött és sorba rendezett tanyák tulajdonosainak címei alapján két tanyatípust különböztettem meg minden település esetében: az állandóan és

az időszakosan lakott tanyák típusát. (*Állandóan lakott az a tanya, ahol a tanyatulajdonos egész éven át a tanyáján lakik, épp ezért az állandó lakcíme a tanya címe. Időszakosan lakott az a tanya, ahol a tanyatulajdonos az év nagy részét belterületi házában tölti, épp ezért valamely település belterületén rendelkezik állandó lakcímmel.* Az időszakosan lakott tanyák közül csak az *anyatelepülésen* élő tulajdonosokat vettem számításba. Az állandóan és az időszakosan lakott tanyák esetében egyaránt a *számításba vehető tanyáknak* mintegy 40 %-át kerestem fel. Egyedül *Kunmadarason* tértem el ettől, ahol állandóan lakott tanyatípust egyáltalán nem vizsgáltam. Ennek oka, hogy mindössze egyetlen ilyen tanya létezik a statisztikák szerint Kunmadaras határában.

A ténylegesen számításba vett tanyák száma összesen 121 volt. Az állandóan lakott tanyákról 44, az időszakosan lakott tanyákról 77 kérdőív készült.

A konkrét helyszínek és személyek kiválasztása az időszakosan lakott tanyákon *szisztematikus mintavétellel* történt. A kérdezés helyszíne az adott település belterületén, az adott tulajdonos címén folyt. Az *állandóan lakott tanyák* esetében *rétegzett mintavétellel* igyekeztem még nagyobb reprezentativitást elérni úgy, hogy először a külterületi térképeken beazonosítottam a tanyákat a helyrajzi számuk alapján, majd a települések határrészeinek lakottsága arányában kiszámítottam, hogy melyik határrésztől mennyi kérdőívet szükséges összegyűjteni.

2.3. A kérdőíves vizsgálat és interjúk lefolytatása

A kérdőíves vizsgálat időpontja: 1999. május-július volt. A vizsgálatot *személyesen* végeztem két kérdezőbiztos segítségével. A válaszadás csaknem 100%-os volt, és a kitöltésben is kevés volt a hiányosság. A személyesen végzett kérdőív-kitöltés során sokszor olyan beszélgetéseket sikerült kialakítani a tanyatulajdonosokkal, amelyekből számos a tanulmányban szintén felhasznált háttéradat származott. Ugyancsak hasznosnak bizonyult ez a módszer abból a szempontból is, hogy a válaszokon kívül megfigyelést lehetett tenni a válaszadó életkörülményeiről is.

2.4. A kérdőíves vizsgálat értékelése

Az értekezésemben a tanyákról összegyűlt adatokat két nézőpontból vizsgáltam. Egyrészt *tanyatípusonként*, másrészt *településenként*. Az információk közül elsősorban a számszerűsíthető, a valamilyen értékskálára helyezhető jellegzetességekre összpontosítottam. A kérdőív kérdéseire adott nem számszerű válaszokból is nominális skálát készítettem. Ez volt a kódolási folyamat. Az így nyert adatokból EXCEL-ben készültek azok a nyers táblázatok, melyekből a számításaimat végeztem. Az eredmények megjelenítésében a szokásos grafikai és táblázatkezelő (EXCEL), továbbá térinformatikai (MAPINFO) programok kerültek felhasználásra.

3. Eredmények

3.1. A rendszerváltás utáni társadalmi-gazdasági viszonyok jellegzetességei a vizsgált időszakosan és állandóan lakott nagykun tanyákon

A tanyaszerzés.

A nagykun tanyák jelenlegi tulajdonosainak jelentős része *a rendszerváltás után* vált tulajdonossá. A rendszerváltásnak tehát jelentős piacindító hatása volt a tanya adás-vételre. Tanya-hoz jutni lényegében véve háromféle módon lehet. Vagy *örökség útján*, vagy *építéssel*,

vagy *vásárlással*. Mindkét tanyatípusban azok voltak többségben, akik a tanyájukat körültekintően kiválasztották, majd *megvásárolták*. Az így vásárolt tanya esetében a választás legfőbb szempontja mindkét tanyatípusban a *megközelíthetőség* volt. A *tanyaépítés* nem túl gyakran fordult elő a vizsgáltak között, de amit találni lehetett az főleg időszakosan lakott tanyának készült.

A tanyai társadalom

A tanyatulajdonosok korcsoport-szerinti megoszlásának vizsgálatában az állandóan és időszakosan lakott tanyákon egyaránt meglehetősen *alacsony volt a fiatal korcsoport aránya*. A fiatal korcsoport munkaerőként azonban regisztrálható volt a tanyai gazdaságokban, amire abban a vizsgálatban derült fény, amit a tanyai gazdaságokban, mint családi vállalkozásokban érintett népességben (a tanyatulajdonossal egy háztartásban élő 18 évnél idősebb családtagok között) végeztem.

A vizsgált **állandóan lakott tanyákon** a várakozással ellentétben az ERDEI FERENC által a XX. század elején leírt "*nemzedékváltkozás*" jellegzetességeit nem igazán lehetett megtalálni. A mai fiatalok, különösen a családostok nem szívesen vállalják a tanyaúra költözést; ugyanakkor az idősebbek közül sokan élnek életük végéig tanyán még akkor is, ha egyébként a községben, városban van házuk.

A tanyatulajdonosok legmagasabb iskolai végzettségének vizsgálata alapján a megkérdezett **időszakosan lakott tanyák** tulajdonosai általában magasabban kvalifikáltak, mint az állandóan lakott tanyák tulajdonosai. A megkérdezettek több mint fele *nem csupán általános iskolát végzett, hanem általában valamilyen szakmát tanult, de érettségit és diplomát szerzett is van közöttük*. A vizsgált **állandóan lakott tanyák** megkérdezett tulajdonosainak ugyanakkor csak mintegy ötöde *jutott túl az általános iskolán (polgárin)*. Az állandóan lakott tanyák tulajdonosai között a szakmát tanulók aránya fele, az érettségiig eljutók aránya harmada, a diplomát szerzetteké pedig ötöde az időszakosan lakott tanyák hasonló mutatóinak.

Ami a tanyatulajdonosok gazdasági aktivitását illeti, a két tanyatípus tanyatulajdonosai között különbség leginkább a *munkanélküliek* arányában mutatkozott. Az **állandóan lakott tanyák** megkérdezett tulajdonosai között a munkanélküliség aránya majdnem háromszorosa volt az időszakosan lakott tanyák azonos mutatójának. Ennek oka, hogy ezeknek a tanyatulajdonosoknak a jórésze a rendszerváltást követően felszámolódott tsz-ek, állami gazdaságok dolgozói voltak; akik elbocsátásuk után, sem az alacsony iskolai végzettségük, sem a kedvezőtlen bejárési lehetőségeik miatt nem tudtak állást szerezni a környéken. További különbség a két tanyatípus között az is, hogy az *aktív és inaktív keresők egymáshoz viszonyított arányában* az **állandóan lakott tanyákon** egyértelműen az inaktív keresők többsége figyelhető meg. Ez elsősorban demográfiai okokra vezethető vissza. Az **időszakosan lakott tanyákon** a tulajdonosoknak nagyjából ugyanakkora hányada volt aktív kereső, mint inaktív. Az **állandóan lakott tanyák** tulajdonosainak további jellegzetessége volt, hogy a köztük regisztrált eltartottak túlnyomó hányada *háztartásbeli nő* volt, akinek nincs, vagy csak nagyon rövid ideig volt munkahelye, és általában szakmája sincs. Ebből pedig arra lehet következtetni, hogy a tanyán élő nők jelentős része hagyományos nőszerepben él, ami abból a szükségszerűségből adódik, hogy a háztartás és a ház körüli gazdaság ellátása rájuk hárul, ami teljes embert kíván. A munkavállalással mindez nem összeegyeztethető.

A tanyatulajdonosok legutóbbi foglalkozásának vizsgálatából az derült ki mindkét tanyatípusban, hogy főfoglalkozás szerint a megkérdezettek túlnyomó többsége a *mezőgazdasági szektorban dolgozott/dolgozik*. A tanyatulajdonosok főfoglalkozását érintő legszembetűnőbb különbség a két tanyatípus között az volt, hogy az **időszakosan lakott tanyák** tulajdonosai egyrészt *többféle foglalkozási területről* kerültek ki, másrészt pedig *több és többféle vállalkozás* volt jellemző rájuk. Az erőteljesebb vállalkozói tevékenységből arra lehet következtetni, hogy az időszakosan lakott tanyák tulajdonosai között nagyobb arányban vannak tőkeerős befektetők.

Térkapcsolatok

A vizsgált tanyák anyatelepüléssel való kapcsolata az állandóan és időszakosan lakott tanyák esetében egészen mást jelent. Az időszakosan lakott tanyák tulajdonosainak túlnyomó hányada házzal az *anyatelepülésen* rendelkezik, kisebbik része pedig valamely *más* településen. Az anyatelepüléssel való szoros kapcsolat az anyatelepülésen házzal rendelkezők esetében annak ellenére megvan tehát, hogy vizsgálataim szerint az **időszakosan lakott nagykun tanyák** esetében viszonylag nagy arányban lehetett találni a *közvetlen érintkezés területi határán* kívül eső tanyákat. A vizsgálataim alapján ugyanakkor az **állandóan lakott tanyák** túlnyomó részénél az anyatelepüléssel való szoros kapcsolatot az ilyen tanyák anyatelepülés-közeli elhelyezkedése biztosítja.

A *származási kapcsolatok* elemzésében az derült ki, hogy a vizsgált népesség (tanyatulajdonosok, valamint családtagjaik, felmenőik) jórésze helybeli, vagy legalábbis a Nagykunság szűk földrajzi környezetéből való. A *térpályák iránya a mindennapi szükségletek kielégítésében* az **időszakosan lakott tanyák** tulajdonosai esetében általában az anyatelepülés felé mutat. Az **állandóan lakott tanyák** túlnyomó része ugyan az anyatelepüléshez esik közel, ám mivel az ügyek elintézése *utazáshoz* kötődik, ezért amikor a tanyatulajdonos felszáll a buszra, vagy vonatra, vagy beül az autójába általában a számára valamilyen szempontból legoptimálisabb útirányt választja, de ez kortántsem biztos, hogy mindig az anyatelepülés kiválasztását jelenti. Két vagy több lehetséges útirány közül a tényleges kiválasztását döntően két tényező határozza meg: egyrészt az utazási távolság (*még inkább az utazási idő*), másrészt a választható településeken kínákozó lehetőség az adott ügy elintézésére. Természetesen vannak olyan esetek, amikor nem így merül fel ez a kérdés, mert az adott ügyet elintézni, az adott terméket megvásárolni csak bizonyos település(ke)n lehet.

Tanyaállapot

A tanyák állapota nagyban függ attól, hogy mennyire rendelkeznek a tanyák lakófunkcióval. Azok a tanyatulajdonosok, akiknek a községben, városban nincs háza, a lakófunkciójú tanyájukkal szemben érhetően magasabb komfort-igényt támasztanak. Az állandóan lakott tanyákon a tulajdonosok között ugyanebből az okból kifolyólag jelentős volt a rendszerváltás óta karbantartást, felújítást, építést nemcsak a gazdasági, hanem a lakóépületen is elvégzők aránya. Az **időszakosan lakott tanyákon** ugyanakkor gyakran a hagyományos tanyabelső áll még ma is, tehát a lakóbeosztáson a tanyatulajdonosok nem sokat változtattak. Az időszakosan lakott tanyákon általában nem történt karbantartás-felújítás a rendszerváltás óta. Akiknél volt, azoknál ez elsősorban a *gazdasági épületeket* érintette. Ennek oka, hogy az időszakosan lakott tanyák elsősorban gazdasági funkciókat látnak el, és csak másodsorban lakóhelyit; így ha be is ruháztak a tanyaépület felújításába akkor sem elsősorban a lakóépületbe.

Gazdálkodás

A vizsgált nagykun tanyák zöme -az **időszakosan lakott tanyák** háromnegyede, az **állandóan lakott tanyák** négyötöde - mezőgazdasági üzem is volt 1999-ben. A vizsgált időszakosan lakott tanyák másik majdnem negyed része ugyanakkor egyáltalán nem volt gazdaságilag hasznosítva. Annak ellenére, hogy a gazdaságilag hasznosított tanyák aránya mindkét tanyatípusban magas volt, a háztartás költségeihez mégis általában csak kevésbé járultak hozzá.

A tanyai gazdasághoz eredendően saját tulajdonú tanyaföld is tartozik. Annak ellenére, hogy a gazdaság fenntarthatósága szempontjából is elengedhetetlen, hogy a tulajdonos rendelkezzen (megfelelő méretű) birtokkal - ma mégis a *gazdálkodást folytató* vizsgált tanyatulajdonosok csupán 81%-a rendelkezett földtulajdonnal. Ezek nagyobbik fele az **időszakosan lakott tanyák** tulajdonosai közül került ki. A megkérdezett **időszakosan lakott tanyák** tulajdonosainak zöme kicsi birtokokkal rendelkezett, de a birtokméret általában valamivel nagyobb volt az állandóan lakott tanyáknál tapasztaltaknál. Az **állandóan lakott vizsgált tanyák** tulajdonosainak jelentős része nem rendelkezett semmiféle földbirtokkal. Ennek oka többnyire az volt, hogy a földek tulajdonszerzése során a megkérdezett tanyatulajdonosok zöme nem rendelkezett a földvásárláshoz elegendő tőkével, kárpótlási jeggyel. Sokan azért nem jutottak földhöz, mert ahol vásárolni szerettek volna (a tanyájuk körül), ott nem volt eladó földdarab, ahol pedig lett volna, az a tanyájuktól esett túl messze. Így lemondtak a földszerzésről. Ezek következményeként ezeken a tanyákon a tanya lakó- és gazdasági funkciója jelentősen átalakult. Viszonylag sok lett közöttük a csak lakófunkciójú tanya, illetve a földhiány súlyos korlátjává vált a gazdasági üzem fejleszthetőségének. *Szétvált a föld- és a ráépülő gazdasági üzem tulajdonlása.* A földbirtokosok jórészenek nincs tanyája, tanyai gazdasága; míg az állandóan lakott tanyák gazdálkodó tulajdonosainak jórésze pedig (megfelelő méretű) földdel nem rendelkezik.

A birtokméret-vizsgálatból az derült ki, hogy a rendszerváltás után -mint ahogy országszerte úgy a Nagykunságban is- a földprivatizáció során *elaprózodtak a birtokok*. Ez különösen jellemző az **állandóan lakott tanyákon** volt. A rendszerváltás után 10 évvel viszont a *birtok-koncentráció* folyamatát is meg lehetett figyelni, elsősorban az **időszakosan lakott tanyákon**. A Nagykunságban ma tehát egyszerre van jelen a birtokaprózódás, azaz egy a rendszerváltást követő korai birtokállapot és az utóbbi évekre jellemzőbb földbirtok-koncentráció, azaz egy későbbi birtokállapot.

A földek hasznosítása döntően szántóként történt a vizsgált helyszíneken, de a tanyatulajdonosok harmadának volt leteleje is. Egyéb földhasznosítási módokra (konyhakert, gyümölcsös stb) is volt példa, de nem általánosan. A Nagykunságban 1999-ben 18 -féle haszonnövényt, illetve növénycsoportot termesztettek: *búzát, árpát, zabot, lucernát, kukoricát, napraforgót, repcét, borsót, kölest, fénymagot, cukorrépat, tritikálét, dohányt, olaszperjét, gyümölcsféléket, cirkot, zöldségféléket, és üvegházi virágokat.* A két tanyatípusban a termesztett kultúrnövények körét tekintve nem volt különbség. Különbség sokkal inkább a különböző méretű birtokok között adódott, mivel a birtokméret meghatározza a termeszthető növények körét.

A termesztett haszonnövények kereskedelmi forgalmában jól megfigyelhető, hogy a különféle feldolgozóipari ágak növényi alapanyagait a termesztők minden esetben értékesítették (pl. cukorrépa, dohány, napraforgó, repce). A takarmányozás, talajjavítás céljával vetett haszonnövényeket ugyanakkor nem mindig. Ennek oka, hogy akik takarmányféléket termesztettek, azok általában jószágot is tartottak. Ezesetben a termést a gazda a saját jószágaival "etette fel". Értékesítésre ebben az esetben csak a felesleg kerül. A

takarmányféléket termesztők jövedelme tehát kettős lehet: egyrészt a termésből, másrészt az azt elfogyasztó jószág eladásából származhat.

Az állattartásnak kitüntetett szerepe volt és van a Nagyikunság lakóinak megélhetésében. A vizsgált tanyák kétharmadán a gazdaságilag is haszonba vett tanyáknak pedig négyötödén folytattak jószágértékesítést. A két tanyatípus közötti alapvető különbség az, hogy a gazdálkodást folytató **állandóan lakott tanyákon** mindenütt lehetett valamilyen szintű jószágértékesítéssel találkozni. A gazdálkodással is foglalkozó **időszakosan lakott tanyák** esetében nem. A haszonállatok közül *lovat, szamarat, tehenet, juhok, kecskét, sertést, nyulat, tyúkot, kacsát, libát, gyöngyöst, galambot, pulykát és méhet* lehetett fellelni a hat nagykun településen. Az időszakosan és állandóan lakott nagykun tanyákon a tartott jószágok köre hasonló. Ám a jószágértékesítés takarmányhátterét illetően van különbség. Mivel az **állandóan lakott tanyák** között gyakori a parányi birtok vagy a teljes földhiány, ezért a jószágértékesítés *vásárolt* takarmányra épül, ami a jószágok termelői költségét is kedvezőtlenül befolyásolja. Az időszakosan lakott tanyákon a kedvezőbb birtokmérettel összefüggésben a jószágértékesítés és a takarmánytermelés jobban illeszkedik egymáshoz. Az **időszakosan lakott vizsgált tanyákon** a jószágértékesítők legnagyobb hányada (több mint fele) tehen- és disznóértékesítéssel (is) foglalkozott. Az **állandóan lakott tanyákon** legáltalánosabban disznó- és tyúkértékesítéssel foglalkoztak.

Ami a jószágkereskedelmet illeti, általában nem az aprójószágokból élnek a tanyákon. Az **időszakosan lakott vizsgált tanyákon** a tartott haszonállatok közül kereskedelmi forgalomba leginkább a bika-, a borjú-, a hízó-, a malac-, a juh-, a nyúl- és kacsaszármazék, az **állandóan lakott vizsgált tanyákon** legnagyobb arányban kereskedelmi forgalomba a juh, bika, tehen, borjú és hízószármazék került.

Az állati termékek közül a vizsgált nagykun tanyákon tej, túró, sajtot, tojást, mézet, gyapjút, húst és tejföllel állítottak elő a gazdák egyértelműen értékesítési céllal is. Az előállított állati termékek értékesítésének jelentősége a két tanyatípusban eltérő volt. A túró és a tojás kereskedelmében ugyan a két tanyatípus tanyái ugyanolyan súllyal vettek részt, ugyanakkor a sajt és tejföl értékesítése egyértelműen az **állandóan lakott tanyákhoz** kötődött, mint ahogy a tejkereskedelem jórésze is. Egyedül a gyapjúértékesítésben volt nagyobb az **időszakosan lakott tanyák** tulajdonosainak érdeklődése.

A tanyai gazdaságok tulajdonosainak közvetlen *kereskedelmi térkapcsolatait* alapvetően meghatározza az a tény, hogy a tanyai gazdaságok terményeit, jószágait, termékeit értékesítő gazdák csak ritkán érintkeznek közvetlenül térben távoli felvásárlóval. Termelőtől termelőig, termelőtől felvásárlóig általában *helyben* bonyolódik a kereskedelem. Ez utóbbi esetben a felvásárló egy következő lépcsőben egy további piaci felvevőnek továbbítja az árut, mely viszont általában már térben távolabbi partnerrel bonyolódó kereskedelmet jelent.

Az időszakosan és állandóan lakott vizsgált tanyák munkaeszközökkel való ellátottságában az alapvető különbség az, hogy az **állandóan lakott tanyák** gazdálkodó tulajdonosai között sokkal kevesebb volt a *saját munkaeszközzel* (is) rendelkezők aránya. Ez összefügg azzal, hogy mivel az egyes tanyatulajdonosok által bitokolt földek mérete -mint ahogyan arról a korábbiakban írtam- igen alacsony volt, ezért a legtöbb ilyen tanyán nem kifizetődő minden munkaeszköz fenntartása. Ez különösen jellemző az állandóan lakott tanyákon, ahol az időszakosan lakott tanyákhoz képest még kisebb az átlagos birtokméret. Azokat a tevékenységeket, melyekhez saját munkaeszköz nem állt rendelkezésre, az érintettek máshonnan vették igénybe: *tsz-jogutódoktól, vállalkozóktól, vagy ismerősöktől*. Ha

összevetjük a két tanyatípusban a máshonnan is segítséget igénylők arányát az derül ki, hogy az **időszakosan lakott tanyákon** ez lényegesen nagyobb az állandóan lakott tanyák megfelelő mutatójánál. Bizonyos állandóan lakott tanyákon megfigyelhető volt egy nem pénz alapú együttműködés is, melyben ki-ki hozzájárult a maga eszközállományával az együttműködésben résztvevők gazdaságaiban szükséges munkák elvégzéséhez.

Jövőkép

A kérdőív alapján a tapasztalat az volt, hogy a tanyák jövőjével kapcsolatban az **állandóan lakott tanyák** megkérdezett tulajdonosai voltak a bizakodóbbak. Megfigyelésem szerint optimista válaszokat azonban nemcsak azok adtak, akiknek a gazdasága felfutóban volt, hanem olyanok is (és a többség ilyen volt), akiknek nem volt más alternatívája mint hinni a tanyák jobbra forduló sorsában. Általában tehát azok is optimisták voltak, akiknek nem volt községbeli, városbeli ingatlanuk és/vagy nem rendelkeztek megfelelő szakképzettséggel sem; tehát általában az állandóan lakott tanyák tulajdonosai.

5.1. Rendszerváltás utáni társadalmi- gazdasági viszonyok jellemzői a vizsgált településeken

A tanyaszerzés

Valamennyi nagykun településen a jelenlegi tanyáikat a megkérdezett tulajdonosok többsége *vásárlás* útján szerezte meg. **Karcagon** egyik tanyatípusban sem fordult elő a vizsgáltak között más hozzájutási mód. Mint ahogy a **kisújszállási** állandóan lakott tanyákon sem. Az időszakosan lakott vizsgált tanyák tulajdonosai között itt a tanyaszerzésben az *örökség* is szerepet játszott a *vásárlások* mellett. Akárcsak **Kunmadarason és Kunhegyesen** mindkét tanyatípusban. **Kunszentmártonban** mindkét tanyatípusban a vizsgáltak közt a *vásárlás és örökség* útján szerzett tanyák mellett volt példa *építésre* is. *Építéssel* ezen kívül még **Túrkevéen** az időszakosan lakott vizsgált tanyákon találkoztam. Ezen a településen az állandóan lakott tanyák megkérdezett tulajdonosai viszont vagy *örökség* útján jutottak tanyájukhoz, vagy *vásárolták* azt.

A tanyai társadalom

A tanyatulajdonosok korcsoport-szerinti megoszlásának vizsgálatában minden településen jellemző volt, hogy a *fiatal korcsoport* kevésbé képviseltette magát. A **karcagi** mindkét, a **kunmadarasi** időszakosan lakott, a **kisújszállási**, és a **kunhegyesi** állandóan lakott tanyákon például a felmérés során egyáltalán nem lehetett ebből a korcsoportból tulajdonost regisztrálni. A fiatal korcsoport leginkább **Túrkeve és Kunszentmárton** mindkét tanyatípusában, továbbá **Kisújszálláson** az időszakosan lakott tanyákon volt megfigyelhető. Ez tehát az a három település, ahol a fiatalok leginkább jelen voltak a tanyai tulajdonostársadalomban. Ennek okát azonban a megkérdezettek válaszai alapján nem a helyi mezőgazdaság jobb perspektívájában kell keresni. A fő ok a megélhetési kényszer: más biztosabb megélhetési forrás ezeken a településeken számukra nem kínálkozott. A fiatal korcsoport -mint ahogy arról a korábbiakban szoltam- ha nem is tulajdonosként, de jelen van a tanyai gazdálkodásban.

Valamennyi település állandóan lakott tanyáin a megkérdezett tanyatulajdonosok legnagyobb hányada maximum *8 osztályt, vagy 4 polgárit* végzett. **Karcagon** például nem is fordult elő a megkérdezettek között magasabb iskolai végzettség. Valamennyi településen viszont az időszakosan lakott tanyák megkérdezett tulajdonosainak jelentős része *szakmát* tanult, vagy valamilyen *érettségit* (is) adó intézményben végzett. *Diplomásokkal* az időszakosan lakott

tanyák esetében **Karcagon, Kunszentmártonban és Túrkevén** lehetett találkozni, az állandóan lakott tanyák esetében pedig **Kunhegyesen**.

A megkérdezett tanyatulajdonosok között az *aktív* keresők többségben **Túrkeve** és **Karcag** vizsgált időszakosan lakott tanyáin, **Kisújszállás** mindkét tanyatípusában és **Kunhegyes** állandóan lakott tanyáinak megkérdezett tanyatulajdonosai között voltak. *Inaktív keresők* többségben a **karcagi** állandóan lakott tanyákon, valamint a **kunmadarasi, kunszentmártoni és kunhegyesi** időszakosan lakott tanyákon fordultak elő. *Munkanélküliséggel* a megkérdezett tanyatulajdonosok között csak a **karcagi és kisújszállási** időszakosan lakott tanyákon, valamint a **kunhegyesi** állandóan lakott tanyákon nem találkoztam.

Ami a tanyatulajdonosok legutóbbi foglalkozását illeti, valamennyi településen a megkérdezettek többsége a *mezőgazdasági szektorban* dolgozott. Őket három csoportba lehetett sorolni. Az egyik csoportba azok tartoztak, akik egykori tsz-ekben, állami gazdaságokban (vagy jogutódjaikban) dolgoztak; a másikba azok, akik mezőgazdasági vállalkozók, őstermelők voltak, a harmadikba pedig azok, akik mezőgazdasági gépi munka szolgáltatóként kerestek megélhetést. **Túrkevén és Kunszentmártonban** mindkét tanyatípusban azok voltak többségben, akik egykori tsz-ekben, állami gazdaságokban (vagy jogutódjaikban) dolgoztak. **Kunmadarason, Kisújszálláson és Kunhegyesen** ez az időszakosan lakott tanyák megkérdezett tulajdonosaira, **Karcag** esetében pedig az állandóan lakott tanyák tulajdonosaira volt jellemző. A **karcagi** időszakosan lakott tanyákon, valamint a **kisújszállási és kunhegyesi** állandóan lakott tanyákon a vizsgált tanyatulajdonosok többsége mezőgazdasági vállalkozó, őstermelő volt. A vizsgált településeken **Kunmadaras** kivételével mindenhol volt mezőgazdasági vállalkozó, őstermelő. A mezőgazdasági gépi munka szolgáltatás részben a rendkívül tőkeigényes beruházások, részben pedig a kereslet ösztönző hiánya miatt azonban még csak pár helyen jelent meg: **Kunszentmártonban és Kisújszálláson**.

Térkapcsolatok

A nagykunsági települések között a vizsgált tanyák tulajdonosai esetében olyan kapcsolattal, melyben az adott településen élő tanyatulajdonos valamely más nagykunsági településről származott volna csak **Karcagon és Kunhegyesen** lehetett találkozni. A **karcagi** megkérdezett tanyatulajdonosok között **kunhegyesi** származású, a **kunhegyesi** megkérdezett tanyatulajdonosok között **kunmadarasi és kisújszállási** származású tanyatulajdonos fordult elő. A vizsgált tulajdonosok zöme valamennyi településen tősgyökeres helybeli volt. **Kunmadarason** például nem is volt olyan megkérdezett tanyatulajdonos, aki ne számított volna tősgyökeresnek. A nem helybeli tanyatulajdonosok és felmenőik, valamint a 18 évnél idősebb velük egy háztartásban élő családtagjaik származási helye is általában a környék volt. A tanyatulajdonosok (és családtagjaik) származási helyét vizsgálva a térben legkiterjedtebb kapcsolatrendszere a **kunszentmártoni** megkérdezett tanyatulajdonosoknak (és családtagjaiknak) volt. Ez minden bizonnyal összefügg a település földrajzi és történelmi sajátosságaival. A történelmi sajátosságok közül mindenekelőtt a település törökidő utáni életrehívását érdemes kiemelni: jászok betelepítésével jött létre. Tehát már az idetelepülő népesség is mobilis volt. Ugyancsak összefügghet e tény a település katolikus kapcsolataival. Földrajzi értelemben pedig a település peremhelyzete jelent sokat, nevezetesen hogy Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megye is közel esik. A peremhelyzetből adódóan a település térkapcsolatait nem egyetlen centrumtelepülés vonzása alakítja.

A vizsgált települések állandóan lakott tanyáinak tulajdonosai a mindennapi szükségleteiket általában az anyatelepülésen intézték. Leginkább akkor nem, ha arra egyrészt objektíve nem

volt mód: pl. nincs az anyatelepülésen szakorvosi ellátás, mezőgazdasági szakbolt stb., vagy nem volt megfelelő a választék az anyatelepülésen, illetve ha térben volt közelebbi lehetőség. A nagykun települések megkérdézett tanyatulajdonosainak életében más nagykun település csak ritkán játszott szerepet. Ilyen jellegű kapcsolatot csak **Karcag, Kisújszállás, Kunhegyes és Kunmadaras** esetében lehetett rögzíteni. Ez általában egyirányú kapcsolat volt; azaz a bizonyos központi szerepkörökkel rendelkező **Karcag** volt vonzással a megnevezett többi településre. A földrajzilag legkiterjedtebb térkapcsolata ebből a szempontból is **Kunszentmártonnak** volt. Ez a település abból a szempontból is sajátos képet mutatott, hogy a vizsgált szükségletek közül néhány másként volt fontos, mint a többi nagykun település tanyáin. A *templomba járás* például sokkal jellemzőbb volt, és az itteniek általában sűrűbben is gyakorolták vallásukat. Míg a református nagykun településeken legfeljebb a nagy egyházi ünnepekre mentek el a megkérdézettek, addig a katolikus **Kunszentmártonban** a nagy egyházi ünnepeken kívül az év folyamán templomba többször is eljártak az érintett tanyaiak. Mivel a *búcsújárás* is katolikus szokás, ezért ez is csak Kunszentmártonban fordult elő. Itt a többi településtől eltérően olyan tanyák is voltak szép számmal, akiknek tulajdonosai rendszeresen -különösen télen- összejárnak, hogy megbeszéljék gondjaikat, kártyázzanak, vagy zenéljenek hangszereiken spontán szerveződő baráti találkozósaikon. Ez alapján arra a következtetésre jutottam, hogy itt az állandóan tanyán élők élénkebb társadalmi életet élnek.

Tanyaállapot

A tanyák állapotának leírására vizsgált számos mutató különbséget nem elsősorban településenként, hanem *tanyatípusonként* mutatott. Ilyen volt a lakószobák száma, a tanyák szobáinak padlózata, a fürdőszoba megléte, a villamosítottság, a tűzhely és a fűtési lehetőség kérdése. Természetesen lehetett találni települési jellegzetességeket is. Ilyen jellegzetesség, hogy

- a tanyaépületeket a hagyományos nádtető helyett ma a **karcagi** időszakosan lakott tanyákat kivéve mindenütt főleg cserép fedi. A **karcagi** időszakosan lakott vizsgált tanyákon inkább palatetővel lehetett találkozni,
- a falazatanyag mindenütt túlnyomórészt hagyományosan vályog volt.
- hagyományos földes tanyával a vizsgáltak közül egyedül a **karcagi** állandóan lakott tanyákon nem lehetett találkozni,
- 3 vagy annál több szobás tanya a vizsgáltak közül csak **Kunszentmártonban és Kunhegyesen** fordult elő,
- fürdőszobás tanya **Kisújszállás** kivételével mindenhol volt példa,
- hogy külön fűtőalkalmatlanság a **túrkevei, kunmadarasi, kisújszállási, kunszentmártoni és kunhegyesi** időszakosan lakott vizsgált tanyákon nem fordult elő.
- kemence a **kisújszállási és kunszentmártoni** állandóan lakott vizsgált tanyák kivételével mindenütt előfordult.
- a tanyák villamosításának kérdése általában *egyéni* problémaként jelent meg, de **Kunszentmártonban** a tanyák villamosításának érdekében megfogalmazódott a tanyatulajdonosok közötti érdekszövetség szükségszerűsége is,
- a **kunmadarasi** időszakosan lakott tanyák, valamint a **kunhegyesi és kunszentmártoni** állandóan lakott tanyák kivételével mindenütt a megkérdézettek túlnyomó hányada a rendszerváltás óta nem végzett semmilyen karbantartó- felújító munkát a tanyán.

Gazdálkodás

A tulajdonos által *gazdaságilag hasznosított* tanya minden településen volt példa. *Gazdaságilag nem hasznosított* tanyák is előfordultak a vizsgáltak között **Karcag** időszakosan lakott vizsgált tanyáinak, **Kunhegyes** állandóan lakott vizsgált tanyáit kivéve. A *tanyák bérbeadására* csak **Kisújszállás** és **Kunszentmárton** időszakosan lakott tanyái között találtam

példát, illetve **Kunhegyes** mindkét tanyatípusában. **Karcagon** a vizsgált időszakosan lakott tanyákon *minden* megkérdezett tanyatulajdonos *saját maga* hasznosította a tanyáját, de az állandóan lakott tanyák túlnyomó többsége esetében is ez volt a jellemző.

A tanyai gazdaság hozzájárulása a háztartás fenntartásához szükséges költségekhez a következőképp jellemzi az egyes településeket: **Túrkevéen és Karcagon** a két tanyatípusban a háztartás fenntartásához szükséges költségek kevesebb, illetve több mint felét adó tanyák aránya nagyjából ugyanakkora volt. **Kisújszálláson és Kunszentmártonban** ugyanakkor a vizsgált állandóan lakott tanyákon a vizsgált időszakosan lakott tanyákhoz képest jóval nagyobb volt azoknak a háztartásoknak az aránya, ahol a háztartás költségeinek több mint fele részét fedezte a tanya. A harmadik csoportot képező **Kunhegyesen** mindez pont fordítva volt: a vizsgált időszakosan lakott tanyákon az állandóan lakott tanyákhoz képest nagyobb volt az aránya azoknak a tanyáknak, ahol a gazdaság a háztartás költségeinek több mint felét állta.

Ami a tanyatulajdonosok által birtokolt földet illeti, birtok nélküli tanyatulajdonossal csak a **karcagi és kunmadarasi** időszakosan lakott tanyákon, valamint a **kunszentmártoni** állandóan lakott tanyákon nem találtam példát. A **kunhegyesi** időszakosan lakott tanyák tulajdonosait kivéve a földbirtokkal rendelkező tanyatulajdonosok között legnagyobb arányban a 0,1-9,9 ha közötti birtokkal rendelkező tanyatulajdonosok voltak. A vizsgált tanyák alapján úgy tűnik, hogy a birtokok koncentrációja főleg **Kunszentmártonban, Karcagon, Kunhegyesen és Túrkevéen** indult meg. **Kisújszálláson és Kunmadarason** a vizsgált tanyákon ez kevésbé volt jellemző; a vizsgált tanyatulajdonosok között az uralkodó sokkal inkább a birtokok elaprózódottsága volt.

A vetésszerkezettel kapcsolatban fontos tapasztalat, hogy a gabonamonokultúra valamennyi településen többé-kevésbé visszaszorulóban van. Ez az átalakulás minden bizonnyal szoros kapcsolatban van többek között az itt hagyománnyal rendelkező állattenyésztés és gabonatermelés országosan is jelentkező regressziójával, mely felgyorsította a térségben a változásokat. A vetésszerkezet vizsgálatában azonban érdemes elkülöníteni **Kunszentmárton** a **Karcag, Kisújszállás, Kunmadaras, Kunhegyes és Túrkeve** földrajzilag összefüggő térségétől. **Kunszentmárton** kiemelését a hat településből elsősorban az indokolja, hogy a település mezőgazdaságát földrajzi elhelyezkedésénél fogva a más karakterű szomszédos mezőgazdasági kultúrák is formálják, például a zöldség- és gyümölcskertészetéről ismert homoki gazdaságok.

Az esetek túlnyomó többségében, különösen a takarmányozásban fontos haszonnövényekkel helyben kereskedtek a gazdák. Emellett a tanyatulajdonosok egy része közvetlenül valamely térben távolabbi kereskedelmi partnerhez, általában valamilyen feldolgozóhoz juttatta közvetlenül a terményét. A tanyatulajdonosok közvetlen kereskedelmi kapcsolatai között ezért található malomipari vállalat, cukorgyár, olajipari vállalat, takarmány-és vetőmag értékesítő cég és nagybani piac is. **Karcagon** az időszakosan lakott tanyák megkérdezett tulajdonosai között volt akinek *budapesti* telephelyű malomipari és olajipari vállalattal volt szerződése, vagy az ottani nagybani piacra szállított, illetve voltak, akik *Martfűn* értékesítettek az ottani olajipari vállalat számára közvetlenül. **Kunhegyesen, Kunmadarason és Kisújszálláson** az időszakosan lakott tanyák tulajdonosai között egy *bánhalmai* telephelyű takarmány- és vetőmag értékesítő céggel volt a gazdák egy részének közvetlen kereskedelmi kapcsolata. **Kunszentmártonban** az időszakosan lakott tanyák tulajdonosai között voltak akik egy *martfűi* kereskedelmi partnert neveztek meg közvetlen átvevőnek, mások a *szolnoki* cukorgyárral voltak kapcsolatban. **Kisújszálláson** a vizsgált időszakosan lakott tanyák egy részében *szarvasi*, **Kunszentmártonban és Kunhegyesen** a vizsgált időszakosan lakott

tanyák egy részében *martfői* olajipari kereskedelmi partner fordult elő a megkérdezett gazdák egy részénél.

Növényi termékek közül csak a *lucernamag* került említésre egy **kunszentmártoni** állandóan lakott tanya tulajdonosánál, amit egy helybeli átvevőhelyen értékesít.

A nagykun tanyák tulajdonosai számára többnyire a jószág tartás is fontos része a gazdálkodásnak. **Túrkevén** a megkérdezett időszakosan lakott tanyák jószágot tartó tulajdonosainak legalább fele foglalkozott *tehen* és *borjú tartással*. Ugyanakkor ezek kereskedelmi forgalmát megelőzte a megkérdezett tanyatulajdonosok között az itteni *bika* és *juhkereskedelem*. A megkérdezett állandóan lakott tanyák jószágot tartó tulajdonosainak legalább fele *anyakocát, hízót, malacot, valamint tyúkot és csirkét* tartott. Ugyanakkor ezek kereskedelmi forgalma jóval az itt tartott *bika, borjú, juh és liba* kereskedelem mögött volt található. **Karcagon** a megkérdezett időszakosan lakott tanyák jószágot tartó megkérdezett tulajdonosainak legalább fele *tehenet, borjút és anyakocát* tartott. Ezek kereskedelmi forgalmát azonban jóval meghaladta az itteni *ló, bika és hízó* értékesítés. A vizsgált állandóan lakott tanyák megkérdezett jószágot tartó tulajdonosainak legalább fele tartott *lovat, tehenet, borjút, anyakocát, malacot, hízót, tyúkot, gyöngyöst és galambot*. Ezek közül a *tehen-, borjú-, és malactartók* mindegyike folytatott kereskedelmet is. Ehhez mérhető kereskedelmet az itteni *juh, csirke-és kacsatartóknál* lehetett még regisztrálni. **Kunmadarason** a tartott jószágok közül kereskedelmi forgalmoba a *juh, a hízó, és a csirkeállomány* egy része került. **Kisújszálláson** a megkérdezett időszakosan lakott tanyák jószágot tartó tulajdonosainak legalább fele tartott *tehenet, borjút, anyakocát, hízót, tyúkot és csirkét*. A *borjú és malactartók* között az ezeket tartó tulajdonosok nagyobbik hányada kereskedelmet is folytatott. Az állandóan lakott tanyákon a *bika, malac és gyöngyöstartók* mindegyike folytatott kereskedelmet is. **Kunszentmártonban** a megkérdezett időszakosan lakott tanyák jószágot tartó tulajdonosainak legalább fele tartott *tehenet, borjút, anyakocát, hízót, tyúkot, és libát*. Ezek közül jelentősebb kereskedelmi forgalmat a *hízót és borjút* tartók között lehetett regisztrálni. Ezekon kívül jelentős kereskedelmet bonyolítottak a *bikát, malacot és nyulat* tartók is. Az állandóan lakott tanyákon a megkérdezett jószágot tartó tulajdonosok legalább fele tartott *tehenet, anyakocát, malacot, hízót, tyúkot, csirkét és gyöngyöst*. Ezek közül jelentősebb kereskedelmi forgalmat csak a *hízó és csirketartóknál* lehetett megfigyelni. Ezekon kívül jelentősebb kereskedelmet még a *bikát, juhot, valamint a kacsát és pulykát* tartók bonyolítottak. **Kunhegyesen** a megkérdezett időszakosan lakott tanyák jószágot tartó tulajdonosainak legalább fele tartott *lovat, tehenet, borjút, juhot, anyakocát és hízót*. Ezek közül a *hízót* tartók mindegyike foglalkozott a tartott jószág kereskedelmével is. Erre ezen kívül csak a *pulykatartók* között volt még példa. Jelentősebb kereskedelmet még a *bika és a libatartóknál* lehetett megfigyelni. A megkérdezett állandóan lakott tanyák jószágot tartó tulajdonosainak legalább fele tartott *tehenet, borjút, anyakocát, hízót és tyúkot*. Ezek közül jelentősebb kereskedelmet csak *borjú tartóknál* lehetett megfigyelni.

Az állati termékek közül tejet, túrót, sajtot, tojást, mézet, gyapjút, húst és tejfölt állítottak elő a vizsgált nagykun tanyákon egyértelműen értékesítési céllal is. A *tejértékesítés* a **kunmadarasi és a kunhegyesi** időszakosan lakott tanyák kivételével mindenhol jellemző volt. A tej értékesítése egy kivételtől eltekintve mindenütt helyben történt. Az egyetlen kivétel egy **karcagi** tanyatulajdonos volt, aki a tejet a tanya közeli szomszéd településre (*Bucsára*) vitte. *Túrókészítéssel-és értékesítéssel* csak a **karcagi** állandóan lakott, a **kisújszállási** időszakosan lakott és a **kunszentmártoni** két tanyatípusban lehetett találkozni. A túró igazán nagy arányban a **karcagi és a kunszentmártoni** tanyákon került értékesítésre. A *sajt* készítése és értékesítése még ritkább volt. A vizsgált tanyák közül mindössze

Karcagon az állandóan lakott tanyák egyikén lehetett regisztrálni. A *tejföl* készítése és értékesítése is ritka volt. Ezt is mindössze a **karcagi** állandóan lakott vizsgált tanyák egyikén - ott ahol a sajtot is készítették - lehetett regisztrálni. Tojás értékesítése a **túrkevei** állandóan lakott, a **kunhegyesi** időszakosan lakott tanyákon, és a **karcagi, kunszentmártoni** két tanyatípusban fordult elő. Az értékesítés egy kivétellel helyben történt. Az egy kivétel egy **karcagi** tanyatulajdonos volt, aki a szomszéd településen adta el feleslegét, mert az térben közelebb volt (*Berekfürdön*). A *méz* kevésbé jellemző értéke a nagykunsági tanyáknak. Mindössze egyetlen **kunszentmártoni** állandóan lakott tanyán lehetett vele találkozni. Az áru 80%-át értékesítették, mégpedig helyben egy átvevőhelyen. A *gyapjúeladók* a **túrkevei, karcagi, kunmadarasi és kunhegyesi** időszakosan lakott tanyákon, továbbá a **kunszentmártoni** két tanyatípusban voltak jellemzőek. Egyetlen gazda volt csupán, aki nem helyi felvásárlónak szánta az áruját; egy **kunhegyesi** gazda *Nádudvarra* vitte a gyapjút. E termék értékesíthetőségére szinte mindenki panaszkodott, mivel gyakorlatilag nincs piaca. A juhtartóknál ugyanakkor állandóan termelődik, halmozódik. Miután a gyapjúval teli műanyag zsákok kinövik a helyet, nem ritka hogy a gyapjút jobb híján elégetik.(!) *Hús* kereskedelmével csak a **túrkevei** időszakosan lakott tanyák tulajdonosai között lehetett találkozni. Értékesítéssel azonban valószínűleg a regisztráltnál többen is foglalkoznak, de mivel az szigorú ÁNTSZ-előírásokkal van szabályozva, így nem legálisan. A hús illegális értékesítését az is felszaporította, hogy 1999 tavaszán, nyarán a sertés felvásárlása már jó ideje akadozva történt. A kormány ugyan garantált egy nem túl magas felvásárlási árat, ám ez is csak félmegoldás volt. Szinte valamennyi sertést tartó gazda arról panaszkodott, hogy a felvásárló csak akkor vette át a jószágot, ha a gazda elfogadta az alágért árat, miközben a hivatalos adás-vételi lapon a kormány által előírt árakat rögzítették.(!) A tisztességtelen felvásárlásra a válasz: a gazdák tömegesen vágják le háznál a disznókat és bocsátották áruba- amúgy szintén nem egészen szabályos módon- a hentesárut.

Ami a gazdasági épületeken tervezett felújításokat és építéseket illeti, legkevésbé ilyen tervekkel **Kunmadarason** lehetett találkozni. **Túrkevén** is Kunmadarashoz hasonlított a kép: mindkét tanyatípusban alacsony volt az aránya az épületek felújítását, építését tervezőknek. **Kisújszállás** jellegzetessége, hogy mind a felújításra, mind az építésre vonatkozó tervek jelentős arányban jelentek meg mindkét tanyatípusban. **Kunszentmártonban** is mindkét tanyatípusban mind a felújításra, mind az építésre vonatkozóan jelentős arányban szerepeltek tervek a tanyatulajdonosok között. **Karcag** esetében a két tanyatípus jövőtervezése azonban már jelentős eltérést mutatott. Az időszakosan lakott tanyák gazdálkodó tulajdonosai között nagy arányban fordultak elő az építési tervekben gondolkodók. Az állandóan lakott tanyákon ugyanakkor a felújítást és építést is csak a tanyatulajdonosoknak egy nem túl nagy hányada tervezte. **Kunhegyes** esetében is elég élesen elvált a két tanyatípus tervezése. Az időszakosan lakott tanyákon csak kis arányban voltak tervek felújításra; ennek igazán nagy aránya az állandóan lakott tanyák tulajdonosai között volt. Az építés terve ugyanakkor mindkét tanyatípusban meglehetősen alacsony arányú volt.

A tanyai gazdaságok általában nem rendelkeznek minden, a gazdálkodáshoz szükséges munkaeszközzel. A tanyatulajdonosoknak általában vannak saját munkaeszközeik, de van olyan eset is, hogy az adott tevékenység elvégzéséhez nincs meg a szükséges eszközállomány. Ez utóbbi esetben a mezőgazdasági munkákat külső segítséggel oldják meg. A munkaeszközökkel való ellátottság vizsgálatában 15 a nagykun tanyákon gyakori munkaeszköz meglétét elemeztem. A **túrkevei** vizsgált időszakosan lakott tanyákon a megkérdezettek körülbelül fele rendelkezett valamilyen saját munkaeszközzel, és ugyanilyen arányban voltak azok is, akik külső segítséget (is) igénybe vettek. Az állandóan lakott tanyák tulajdonosai esetében a megkérdezettek körülbelül harmada rendelkezett valamilyen saját

munkaeszközzel, és ugyanilyen arányban voltak azok is, akik külső segítséget (is) igénybe. A **kunszentmártoni** vizsgált időszakosan lakott tanyák tulajdonosai között is az előbbiekhöz hasonló volt a helyzet, csak itt a saját tulajdonnal rendelkezők és a külső segítséget is fogadók a gazdálkodó tanyatulajdonosok háromnegyedét tették ki. A kunszentmártoni vizsgált állandóan lakott tanyákon ugyanakkor a gazdálkodó tulajdonosoknak kevesebb mint fele rendelkezett saját munkaeszközzel, háromnegyede pedig külső segítséget is igényelt. **Karcagon** külső segítséget minden gazdálkodó tulajdonosa az időszakosan lakott tanyáknak igénybe vett, és csak a gazdálkodók fele rendelkezett saját tulajdonú munkaeszközzel. Az állandóan lakott tanyákon a vizsgált gazdálkodó tulajdonosoknak negyede rendelkezett valamilyen munkaeszközzel, és szintén negyede külső segítséget is igénybe vett. **Kisújszálláson** az időszakosan lakott tanyák megkérdezett gazdálkodó tulajdonosainak négyötöde használt nem saját tulajdonú munkaeszközt (is), harmada pedig külső segítséget (is) igénybe vett. Az állandóan lakott tanyák megkérdezett tulajdonosai között egyáltalán nem volt saját tulajdonú munkagéppel rendelkező, külső segítséget pedig a gazdálkodók fele (50%) vett igénybe. **Kunmadarason** sem volt a megkérdezett tanyatulajdonosoknak saját tulajdonban munkaeszköze. Minden gazdálkodó tanyatulajdonos máshonnan vett igénybe segítséget. **Kunhegyesen** a saját tulajdonban levő munkaeszközök jelentősek voltak az időszakosan lakott tanyák tulajdonosainál. Valamilyen saját tulajdonú munkaeszközzel a megkérdezett gazdák csaknem kétharmada rendelkezett. Külső segítséget a gazdák körülbelül harmada vett igénybe. Az állandóan lakott tanyák esetében a megkérdezett tanyatulajdonosok kisebbik fele rendelkezett saját tulajdonú munkaeszközzel, nagyobbik fele pedig máshonnan vett igénybe segítséget.

Az adott munkaeszközzel nem rendelkezők, a szükséges mezőgazdasági munkát *tsz-jogutódok, vállalkozók, vagy ismerősök* megbízásával végzik/végeztetik el. Ezzel kapcsolatban érdekes tapasztalat volt, hogy a hat településből háromban (**Túrkevény, Karcagon, Kisújszálláson**) az állandóan lakott tanyákon a megkérdezett gazdák *egyike sem fordult tsz-jogutódhoz*. (Ennek okáról a tanyatípusok elemzésében korábban szóltam.) Ugyancsak jellegzetes volt **Túrkevény és Karcagon** -szintén az állandóan lakott tanyák tulajdonosai között- az a nem pénz alapú gazdasági együttműködés, melyben ki-ki hozzájárult a maga eszközállományával az együttműködésben résztvevők gazdaságaiban szükséges munkák elvégzéséhez. Így a tanyatulajdonosok minimálisra csökkentették a pénzalapú szolgáltatások igénybevételét.

Jövőkép

Ami az egyes települések megkérdezett tanyatulajdonosainak tanyájukkal kapcsolatos tervét illeti, **Kunhegyes és Túrkeve** megkérdezett tanyatulajdonosai között a *tanya megtartása, illetve a gazdálkodás szinten tartása* mint távolabbi cél volt a legjellemzőbb válasz. A másik csoport tagjainál **Kisújszálláson és Kunszentmártonban** a *tanya megtartása és a gazdaság fölfejlesztése* volt a legjellemzőbb. **Karcag** esetében, a *tanyák megtartása* mellett a *gazdálkodás szintentartása, illetve fölfejlesztése* egyforma súllyal szerepelt a válaszokban. Egy egészen más helyzetet mutat **Kunmadaras**, ahol távolabbi célként leginkább a *tanyák eladása* fogalmazódott meg.

Az állandóan és időszakosan tanyán lakók között a legnagyobb nézetazonosság adott településen belül **Kunhegyesen és Kunszentmártonban** mutatkozott. **Kunhegyesen** a cél a *szintentartás*, **Kunszentmártonban** a gazdaság *fölfejlesztése* volt. **Túrkevény** az *időszakosan tanyán élők* inkább *eladni*, az *állandóan ott élők* inkább megtartani akarták a jövőben a tanyát a gazdálkodás *szintentartásával*. **Kisújszálláson** az *időszakosan lakott tanyák* tulajdonosai inkább *lebontani*, az *állandóan kint élők* ezzel szemben *fejlesztetni* szerették volna a jövőben a

gazdálkodást. **Karcagon** a gazdaság szintentartásának és fejlesztésének terve volt az uralkodó az *időszakosan lakott tanyák* tulajdonosainál, míg az *állandóan tanyán élők* e problémával szemben túlnyomórészt közömbösnek mutatkoztak.

A tanyák jövőjét legközvetlenebbül befolyásoló *helyi önkormányzati kezdeményezések, településrendezési tervek* ismerete a tanyatulajdonosok között egyáltalán nem volt általános. A tapasztalatom az, hogy **Kunhegyesen** például egyetlen megkérdezett sem hallott róla semmit, de **Túrkevén és Kisújszálláson** is kevesebb mint negyed részük. **Karcagon, Kunmadarason és Kunszentmártonban** valamivel jobb volt a helyzet, de még itt sem érte el az informáltak aránya a 30%-ot. Ez a tájékozatlanság különösen meglepő volt azon a három településen (**Kunszentmártonban, Kunmadarason, Túrkevén**), ahol a kérdés idején már elfogadás előtti állapotban volt a települések új külterületi rendezési terve. Akik hallottak a külterületi rendezési tervekről **Túrkevén** mind külterületen élők, **Kisújszálláson** mind városban élők voltak. **Karcagon** az információkkal rendelkezők kétharmada volt városi, **Kunszentmártonban** a fele. Mindez arról tanúskodik, hogy a közigazgatási tervek gyakorlatba való átültetése nincs eléggé megalapozva. Súlyos hiányosság, hogy egyik fél sem tud a másik szándékáról, és ez hátrányt jelent a településfejlődés irányainak kijelölésében is.

Az értekezés témájában született publikációk

- *Molnár Melinda 1997.: Tanyatörténeti vizsgálatok a Nagykunszágban, Karcag tanyavilága a múltban és ma* In: A táj változásai a honfoglalás óta a Kárpát-medencében Szerk: Füleky György Gödöllő pp. 385-391
- *Molnár Melinda 1998.: "Tanakodás a tanyákról"- Helyzetkép egy feketeföldi tanyás vidékről napjainkban* In: A fenntartható mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig (IV. Falukonferencia) szerk.: Kovács Teréz MTA RKK Pécs 1997
- *Molnár Melinda 1998: Changing Labour Force in Hungarian Agriculture During the Transition* American Agricultural Economics Association -Yearbook, Toronto
- *Molnár Melinda 1998.: Munkaerő-változás a magyar agráriumban a rendszerváltás után* (Karcag tanyavilág-népességmutatóinak összehasonlító elemzése Nagy Orbán mezőgazdasági népesség című cikkével) In: Geográfus Doktoranduszok Évkönyve
- *Molnár Melinda 1998.: Tanyatörténeti vizsgálatok a Nagykunszágban* In: Agrártörténeti Szemle 1998/ 1-2 pp. 215-225.
- *Molnár Melinda 1999.: A tanyák falvak tevékenységének megújulási lehetőségeiről* In: Az Alföld a XXI.század közepén szerk.: Baukó Tamás 1999. pp. 295-296.
- *Molnár Melinda 1999.: Farming Tradition in a Typical Rural Area of Hungary VIII.* Summer School of the European Society for Rural Sociology, Proceedings Lodz.
- *Molnár Melinda: A harmincas évek hatkunságának tanyarekonstrukciója.* In: A földrajz jövője, a jövő földrajzosai, Debrecen (Geográfus Doktoranduszok Évkönyve 2000.)
- *Molnár Melinda- Dr. Kovács Dezső 2000.: Vázlat a magyar tanyákról* -Jindrich Streit fotóalbuma elé (Előszó)In: Fotóhomok Budapest Galéria pp.19-23.
- *Molnár Melinda 2000.: Tanyakérdés avagy a rendszerváltás utáni agrárátalakulás hatása a szántóföldi tanyarendszerre* In. A táj változásai a Kárpát -medencében II. Gödöllő

Megjelenés alatt:

- *Molnár Melinda: A nagykun tanyák népességföldrajzi vizsgálata* (Geográfus Doktoranduszok Évkönyve)
- *Molnár Melinda: A nagykun tanyák térkapcsolatai* (Évkönyv a 10. éves KLTE TTK Társadalomföldrajzi Tanszék tiszteletére rendezett jubileum alkalmából, Debrecen)
- *Molnár Melinda: Tanya-living in Karcag After the Transition* (Acta Geographica Debrecina)